

Стисло І. Б.,

Львівський національний університет ім. Івана Франка, м. Львів

ОПОЗИЦІЯ МОЛОДИЙ – СТАРИЙ У СЛОВНИКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У статті розглянуто культурні концепти МОЛОДИЙ і СТАРИЙ, які утворюють бінарну опозицію, та досліджено мовну концептуалізацію цієї опозиції у системі української мови за матеріалами лексикографічних джерел.

Ключові слова: асиметрична дихотомія, бінарна опозиція, концепт, концептуалізація, амбivalentність.

В статье рассмотрены культурные концепты МОЛОДОЙ и СТАРЫЙ, образующие бинарное противопоставление, и исследуется языковая концептуализация этого противопоставления в системе украинского языка на материале лексикографических источников.

Ключевые слова: асимметричная дихотомия, бинарное противопоставление, концепт, концептуализация, амбivalentность.

The article describes the cultural concepts MOLODYI and STARYI, forming binary opposition and investigates language conceptualization of this opposition in the system of the Ukrainian language based on the material of the lexicographical sources.

Key words: asymmetric dichotomy, binary opposition, concept, conceptualization, ambivalence.

Когнітивна лінгвістика вивчає мову як одну з найважливіших складових когнітивної сфери людини, що надає змогу досліджувати концептуальні структури людської свідомості через мовні явища. Вона досліджує такі явища, як прототипи, когнітивні моделі, ментальні простори тощо, і способи їх відображення в мові [21, с. 4]. Одним із базових явищ, які вивчає когнітивна лінгвістика, є концепт, тобто «складова свідомості людини, одиниця мисленнєвої діяльності, квант структурованого знання» [9, с. 7].

Ключові концепти культури переважно структуровані у формі бінарних опозицій [10, с. 162]. Дослідженням бінарних опозицій займалися та продовжують займатися такі мовознавці, як Є. Бартмінський [20]; В'яч. Иванов, В. Топоров [4]; М. Толстой, С. Толстая [14, 15, 16] та ін. В Україні над цією проблемою працюють О. Левченко [6], С. Мартінек [7], О. Тищенко [13] та ін.

В'яч. Иванов і В. Топоров виокремили такі ключові опозиції для архаїчної слов'янської культури, як ВОДА – ВОГОНЬ, ДІМ – ЛІС, ПРАВИЙ – ЛІВИЙ, НЕБО – ЗЕМЛЯ, МОРЕ – СУША, ДЕНЬ – НІЧ, ВЕСНА – ЗИМА, СОНЦЕ – МІСЯЦЬ, СВІТЛИЙ – ТЕМНИЙ, БІЛИЙ – ЧОРНИЙ, ЧЕРВОНИЙ – ЧОРНИЙ, СУХИЙ – МОКРИЙ, ЗЕМЛЯ – ВОДА, СВІЙ – ЧУЖИЙ, БЛИЗЬКИЙ – ДАЛЕКИЙ, ЧОЛОВІЧИЙ – ЖІНОЧИЙ, СТАРШИЙ – МОЛОДШИЙ тощо [4, с. 64]. Як зазначають В'яч. Иванов і В. Топоров, ця остання опозиція «реалізується в ієрархічних відношеннях дещо іншого роду, ніж усі попередні протиставлення: головний – неголовний і предок – потомок» [4, с. 64].

Більша частотність вживання слів *молодий* (128) і *старий* (192) порівняно зі словами *старший* (46) і *молодший* (9) [див. 1, с. 95, с. 107] дає підставу вважати, що ця опозиція в сучасній українській мовній картині світу є вагомішою. Проте опозиція МОЛОДИЙ – СТАРИЙ ще не достатньо досліджена в мовознавстві, що робить її вивчення надзвичайно актуальним, оскільки її можна вважати однією з найважливіших бінарних опозицій української лінгвокультури.

Отже, метою статті є дослідження концептуалізації цієї опозиції в українській мові за матеріалами лексикографічних джерел, а саме тлумачного і фразеологічних словників української мови, а також словників синонімів та антонімів.

У СУМі першим для лексеми *молодий* подане значення 'який має небагато років, не досяг зрілого віку; юний' [11, с. 787]. Корелятивне значення для лексеми *старий* 'який прожив багато років, який досяг старості; протилежне молодий' [12, с. 654] також подане першим. Проте тлумачення лексеми *молодий* здійснюється через синонім *юний*, а лексеми *старий* – через антонім *молодий*. Оскільки укладачі словника визначають лексему *старий* з опорю на лексему *молодий*, можна зробити висновок про певну асиметрію і нерівнозначність зазначених лексем. Проте в іншому випадку спосіб тлумачення цих лексем є протилежним. *Молодий* як субстантивованій іменник отримує дефініцію 'той, хто мав небагато років, ще не старий' [11, с. 787], а субстантивованій іменник *старий* отримує дефініцію без згадки про опору на інший член опозиції 'людина, що прожила багато років' [12, с. 654]. Цікавим є те, що в обидвох фрагментах тлумачення використовуються форми минулого часу дієслів (*мав, прожила*). Якщо в другому випадку таке уживання є вмотивованим, то в першому випадку вживання форми минулого часу здається невиправданим.

В іншому значенні, яке проявляється лише коли ці субстантивовані іменники виступають у формі множини, члени опозиції МОЛОДИЙ – СТАРИЙ виступають синонімами до опозиції БАТЬКИ – ДІТИ. Так, для словоформи *молоді* подано дефініцію 'діти'; 'діти (на відміну від батьків)' [11, с. 787], а для словоформи *старі* – 'те саме, що батьки'; 'уживається на позначення батьків на відміну від дітей у сполученні з ім'ям, прізвиськом, прізвищем і т. ін.' [12, с. 654]. У цьому випадку спостерігаємо наявність симетрії у мовному вираженні, проте конотативний аспект значення цих слів може мати відмінності.

Асиметричну дихотомію спостерігаємо також у словоформ *молоді* і *старі*. По-перше, із суто формального боку, відмінність полягає у тому, що в словниковому гаслі *молодий* подано різні словоформи *молоді* (*молодий, молода*) [11, с. 787], а в статті *старий* бачимо лише форму множини *старі* [12, с. 654]. По-друге, дефініція словоформ *молоді* (*молодий, молода*) 'наречені або молоде подружжя' [11, с. 787], на відміну від дефініції словоформ *старі* 'подружжя, яке досягло старості' [12, с. 654], містить не лише співвідносні значення 'молоде подружжя' – 'старе подружжя', але й елемент значення 'наречені'.

Наступне значення, подане у СУМі для лексеми *молодий*, – ‘який недавно з’явився, народився, почав існувати, рости’ [11, с. 787]. Відповідне тлумачення для слова *старий*, зафіксоване у словнику, – ‘який давно народився, з’явився, почав рости’ [12, с. 654]. Ці значення реалізуються у випадку вживання слів *молодий* і *старий* по відношенню до тварин, рослин і неживих предметів. Симетричність опозиції у цій парі дефініцій виражається антонімами *недавно* – *давно*.

Наступне значення, яке відображає опозицію МОЛОДИЙ – СТАРИЙ у СУМі, стосується їжі. Для лексеми *молодий* у словнику подано дефініцію ‘недавно приготовлений (про продукти)’ [11, с. 787]. Відповідне значення слова *старий* – ‘який став несвіжим, втратив свої якості від довгого зберігання (про їжу)’ [12, с. 655]. Тут спостерігаємо несиметричність опозиції, оскільки *молодий* пояснюється, як приготовлений, а *старий*, як такий, що зіпсувався. У цих значеннях *молодий* має позитивну оцінку, а *старий* – негативну. У тлумачному словнику виділені також дефініції до слова *старий*, які вживаються по відношенню до напоїв та врожаю: ‘багаторічний, витриманий (про спиртні напої)’ [12, с. 655]; ‘стосується до врожаю або запасів минулого року’ [12, с. 655]. Корелятивне значення лексеми *молодий* у словнику не зафіксоване.

У тлумачному словнику зазначено, що аналізовані лексеми вживаються також як присудкові слова. Для лексеми *молодий* подана дефініція ‘з особливостями, властивими тому, хто має небагато років’ [11, с. 787]. Ілюстративний матеріал до цієї словникової статті демонструє певні ознаки, що вважаються властивими людині молодого віку, як негативні («*Невістки, вони що? Молоді, дурні. Їх треба вчити, як на світі жить...*» [11, с. 787]), так і позитивні («*Молодий я, молодий, Повний сили та одваги...*» [11, с. 787]). Ці приклади відображають амбівалентність аналізованого члена бінарної опозиції, оскільки лексема *молодий* залежно від контексту може містити позитивну або негативну оцінку. Відповідний фрагмент дефініції лексеми *старий*, поданий у словнику, – ‘не підходить для чого-небудь, не відповідати певним вимогам через старість’ [12, с. 654], – відображає лише негативну оцінку.

Для наступного фрагменту дефініції лексеми *молодий* – ‘який недавно почав свою діяльність у якій-небудь галузі’ [11, с. 787] – знаходимо відповідник у дефініції лексеми *старий* – ‘який давно займається чим-небудь; досвідчений’ [12, с. 655], де опозиція відображається симетрично за допомогою антонімів *недавно* – *давно*. Ще одне значення лексеми *молодий*, подане у СУМі, – ‘який недавно виник, утворився’ [11, с. 787]. Відповідний елемент значення для слова *старий* – ‘який давно виник, з’явився; давній’ [14, с. 655] і ‘який існує довгий час, давно створений; протилежне новий’ [12, с. 654].

Більшість значень, описаних у СУМі для лексеми *молодий*, мають корелятивні значення для слова *старий*, проте відображення цих значень бінарної опозиції МОЛОДИЙ – СТАРИЙ у словнику не є повністю симетричними. Наприклад, для лексеми *молодий* подано тлумачення ‘не старий’ [11, с. 787], а для лексеми *старий* у словнику не надається тлумачення ‘не молодий’. Так само значення лексеми *молодий* ‘стосується до молодості, належний, властивий їй’ [11, с. 787] не має відповідника у тлумаченні лексеми *старий*.

Крім того, у СУМі для члена аналізованої опозиції *старий* подано більше значень, ніж для *молодий*, тобто деякі значення слова *старий* не мають співвідносних відповідників у дефініції лексеми *молодий*, а отже представлення цієї опозиції не є симетричними. Так, лексема *старий* вживається ‘у сполуч. із сл. *чорт, відьма, хрін, пердун* і т. ін.’ [12, с. 654]. У даному випадку вона входить до складу двохелементної інвективи і носить яскраво виражене негативне значення; для лексеми *молодий* аналогічного значення не зафіксовано. Це спричинено тим, що один із членів бінарної опозиції (у нашому випадку СТАРИЙ) проявляє більшу активність у формуванні переносних значень у слів і у фразеологічних одиницях [7, с. 29]. Як зазначає В. Ужченко, тут «діє несиметрична дихотомія» [17, с. 249; див. також 7, с. 29 та ін.].

Багато значень слова *старий*, зафіксовані у СУМі, відносяться до часу, зокрема до минулого: ‘створений, збудований раніше від інших (про частину міста)’; ‘давно відомий’; ‘який довго був у вжитку, став ветхим, іноді навіть непридатним для користування; протилежне новий’; ‘недійсний, непридатний після закінчення строку або після використання’; ‘який давно минув, пройшов (про час); колишній’; ‘який був, існував у колишні часи’; ‘характерний для минулого, властивий йому’; ‘який зберігся, залишився від колишніх, давніх часів; старовинний’; ‘який був раніше, передував наявному тепер; колишній, бувший; протилежне новий’; ‘який виготовили, зробили і т. ін. раніше, давно’; ‘раніше придбаний, одержаний’; ‘який був і раніше, той самий’ [12, с. 655]. Як бачимо, частина значень із цього ряду тлумачиться через синоніми *старовинний, колишній, бувший*, а частина через антонім *новий*. Це вказує на те, що члени аналізованої опозиції не повністю симетричні.

Досліджуючи представлення опозиції МОЛОДИЙ – СТАРИЙ у лексикографічних джерелах української мови, ми розглянули також синонімічні та антонімічні зв’язки лексем *молодий* і *старий*. Для слова *молодий* у Словнику синонімів української мови [5] подано наступні синоніми: ‘*юний, не старий*; (- літа) *юнацький, молодецький*; (- зорю) *новонароджений*; (фахівець) *ж. новоспечений*; (- сало) *свіжий*’ [5, с. 209]. У значенні іменника для цієї лексеми виокремлено синоніми ‘*наречений, етн. князь; молоденький, молодявий*’ [5, с. 209], а для словоформи *молоді* подано синоніми *наречені, молодята, новоженці, молодожони* [5, с. 209]. У Короткому словнику синонімів української мови [2] зафіксовано лише два синоніми для лексеми *молодий*, які відображають різні значення цього слова: ‘*юний, жених*’ [2, с. 104]. Перший позначає молодого хлопця, а другий – нареченого.

Для лексеми *старий* у словнику С. Караванського зафіксовано наступні синоніми: ‘(- вік) *немолодий, ФР. похилий*; (світ) *не новий*; (друг) *давній*; (-тему)* *давно відомий*; (абсцес) *задавнений*; (вояк) *досвідчений*; (- вино) *багаторічний, витриманий*; (одяг) *зношений*; (- сапо) *несвіжий*; (квиток) *недійсний*; (- час) *колишній*; (фасон) *застарілий, старомодний*; (замок) *старовинний*; (урожай) *торішний*; (- місце) *той самий*; (порядок) *старорежимний*; (- історію) *стародавній*’ [5, с. 394]. У значенні іменника для цього слова подано синоніми

‘стариган; старесенький, старенький, старуватий, старенний, старезний’ [5, с. 394]. У словнику П. Деркача подано наступні синоніми для лексеми *старий* ‘старезний; (від часу або від вживання) ветхий, дряхлий; (тільки про літа, вік) похилий. Пор. давній’ [2, с. 178].

Отже, у Словнику синонімів української мови С. Караванського представлено повніші та ширші синонімічні ряди, ніж у Короткому словнику синонімів української мови П. Деркача, а також у ньому подано слова, з якими можуть вживатися ці синоніми, тобто зафіксовано певні контексти вживання лексем. Відповідно певні синоніми до лексем *молодий* і *старий* є співвідносними, а деякі є індивідуальними для одного із членів опозиції і не мають відповідників у синонімічному ряді іншого члена.

Антонімічні зв'язки лексем *молодий* і *старий* досліджені на матеріалі Словника українських антонімів Л. Полюги [8]. Для слова *молодий* у словнику подано антонім *старий*, а для слова *старий* – антоніми *молодий*, *малий* і *новий*. Слід зазначити, що пари антонімів *старий* – *молодий* і *старий* – *малий* будуються на критерії віку, досвіду, мудрості і представлені у словнику подібними значеннями. У першій антонімічній парі лексема *старий* тлумачиться так: ‘який має багато років, похилого віку’, а *молодий* – ‘який має небагато років, юний’ [8, с. 179]. У значенні субстантивованих іменників для лексеми *старий* подано дефініцію ‘людина, яка прожила багато років’, а для лексеми *молодий* – ‘людина, яка прожила небагато років’ [8, с. 179].

У антонімічній парі *старий* – *малий* для лексеми *старий* подано значення ‘який прожив багато років, похилого віку’, а *малий* – ‘який прожив мало, малолітній’ [8, с. 178]. У значенні іменника ці слова подаються з наступними тлумаченнями: *старий* – ‘людина похилого віку’, *малий* – ‘недоросла людина з невеликим життєвим досвідом’ [8, с. 178-179]. Значення членів опозиції у цих фрагментах дефініції не є повністю співвідносними, оскільки в тлумаченні *старий* відсутня згадка про наявність досвіду.

Лексема *молодий* пояснюється через синонім *юний*, що вказує на молоді літа. Лексема *малий* тлумачиться через синонім *малолітній*, або у значенні іменника як ‘недоросла людина’. Ці значення вказують на малі літа. Лексема *старий* вживається зі словами, що позначають осіб старшого покоління, як-от *бабуся, дідусь, дядько, тітка* тощо [8, с. 179], а *молодий* зі словами, що уживаються на позначення осіб молодшого покоління або віку, наприклад *дівчина, донька, зять, невістка, парубок* тощо [8, с. 179], а *малий* – з лексемами *дитина, дівча, дівчина, хлопець, хлопчина* [8, с. 178].

У парі антонімів *старий* – *новий* для лексеми *старий* у словнику антонімів подано тлумачення ‘давно зроблений, куплений, давно виниклий, давній, який був раніше’ [8, с. 180]. Відповідне пояснення для слова *новий* – ‘який недавно зроблений, куплений, який недавно виник, який не був уживаний, останній, свіжий’ [8, с. 180]. Зафіксовані для цього протиставлення значення є повністю співвідносними. Слід зауважити, що в антонімічних парах найточніше відображена симетричність бінарних опозицій, оскільки вона передбачає протилежність та співвідносність значень, передбачає пару, два елементи парадигми.

Для повного аналізу членів опозиції МОЛОДИЙ – СТАРИЙ у лексикографічних джерелах української мови ми розглянули також фразеологічні одиниці, які відносяться до цих лексем. Для лексеми *молодий* у СУМі та Фразеологічних словниках української мови [18], [19] виділено два фразеологізми: *молодий та зелений* і *молодий, та ранній*. Їхні тлумачення у всіх трьох словниках майже повністю збігаються. Перший вираз пояснюється у СУМі, як ‘дуже молодий, без життєвого досвіду’ [11, с. 787]. У словнику фразеологізмів В. Ужченка зафіксовано значення ‘недосвідчений’ [18, с. 113], а у словнику В. Білоноженка – ‘який не набув життєвого досвіду; недосвідчений, юний і т. ін.» [19, с. 502]. Останнє тлумачення є найбільш повним, воно включає у себе значення, виділені у двох інших словниках.

Для лексеми *старий* у словниках зафіксовано фразеологізми *старий горобець* та *старий лис; стара лисиця*. У фразеологічному і тлумачному словниках української мови подані наступні дефініції для фразеологізму *старий горобець*: ‘про того, хто мав великий досвід, кого важко обдурити’ [12, с. 135]; ‘досвідчена, загартована життям, бувала, витривала людина, яку важко перехитрити, обдурити’ [19, с. 190–191]. Для фразеологізму *старий лис; стара лисиця* у словниках подано тлумачення ‘хитра людина з життєвими досвідом’ [8, с. 180]; ‘бувала, досвідчена людина’; ‘підступна, лукава і т. ін. людина’; ‘літній чоловік, який залищається до дівчат, молодих жінок; спокусник’ [19, с. 424–425]. Тільки перше тлумачення із трьох є співвідносним із значенням фразеологізму *молодий та зелений* за ознакою досвіду. Два наступні значення мають негативну емоційну оцінку, яка обумовлена тим, що лис / лисиця в українській культурі є символом хитрості, підступності, лицемірства тощо [див. 3, с. 334-335].

Для фразеологізму *молодий, та ранній* у СУМі подано наступну дефініцію: ‘той, хто рано виявив себе в чому-небудь’ [11, с. 787]. У фразеологічних словниках для цього сталого виразу подано тлумачення: ‘не за віком досвідчений, знаючий, здібний і т. ін.’ [18, с. 113]; [19, с. 502-503]. Якщо порівняти фразеологічні одиниці *молодий та зелений* і *молодий, та ранній*, можна зазначити, що перший фразеологізм містить негативну оцінку, яка зафіксована у лексемі *зелений*, тобто ‘недосвідчений’, а другий ставий вираз є амбівалентним. З одного боку, значення лексеми *ранній* – ‘здібний, досвідчений’ є позитивним, проте вживання сполучника *та* у значенні протиставлення передає негативну оцінку. Тлумачення зі словника, наділене позитивною оцінкою, не повністю відбиває реальне уживання слова. У повсякденному мовленні цей фразеологізм уживається стосовно нахабної молодої людини. Такі протилежні конотації лексеми *молодий* є проявом амбівалентності цього члена бінарної опозиції.

Отже, дослідження мовної концептуалізації бінарної опозиції МОЛОДИЙ – СТАРИЙ за матеріалами словників української мови надає змогу виявити часткову, неповну симетричність бінарної опозиції МОЛОДИЙ – СТАРИЙ у системі української мови. В Академічному тлумачному словнику української мови [11; 12] ми спостерігаємо певну симетричність опозиції МОЛОДИЙ – СТАРИЙ, оскільки більшість значень, які відображають члени цієї опозиції, є співвідносними. Критеріями протиставлення цих значень можуть бути: вік,

досвід, позитивна – негативна оцінка тощо. Проте у деяких дефініціях, при їх детальнішому порівнянні, наявна несиметричність, тобто ряд значень лексеми *молодий*, поданих у словниках, не мають відповідників серед значень лексеми *старий*, і навпаки. Так, деякі значення, подані у словниках для лексеми *старий* мають відповідні значення, подані для слів *малий* і *новий*. Несиметричність опозиції була виявлена на рівні системи мови, словникової дефініції, парадигми форм числа (відмінні значення лексем у формі однини та множини). У певних значеннях аналізованих лексем ми виявили амбівалентність членів досліджуваної опозиції, на яку вказує наявність двох полюсів оцінки у межах однієї лексеми.

Література:

1. Бук С. 3000 найчастотніших слів розмовно-побутового стилю сучасної української мови / [наук. ред. Ф. С. Бацевич]. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2006. – 180 с.
2. Деркач П. М. Короткий словник синонімів української мови / П. М. Деркач. – Львів. – Краків – Париж : Просвіта, 1993. – 209 с.
3. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури: словник-довідник / В. В. Жайворонок. – К. : Довіра, 2006. – 703 с.
4. Иванов Вяч. Вс. Славянские языковые моделирующие семиотические системы (Древний период) / Вяч. Вс. Иванов, В. Н. Топоров. – М. : Наука, 1965. – 246 с.
5. Караванський С. Словник синонімів української мови / С. Караванський. – К. : Орій, 1993. – 472 с.
6. Левченко О. П. Опозиція м'який – твердий у фразеологічних системах / О. П. Левченко // Мова і культура: Науковий щорічний журнал. – К., 2005. – Вип. 8. – Т. 4. – Ч. 2. – С. 90-96.
7. Мартінек С. В. Бінарна опозиція ЛІВИЙ – ПРАВИЙ (за результатами асоціативних експериментів) / С. В. Мартінек // Наукове видання «Лінгвістика». – Луганськ: Альма-матер, 2005. – № 2 (5). – С. 20-30.
8. Полюга Л. М. Словник антонімів української мови / [под ред. Л. С. Паламарчук]. – 2-ге вид., доп. і випр. – К. : Довіра, 2004. – 275 с.
9. Попова З. Д. Основные черты семантико-когнитивного подхода к языку / З. Д. Попова, И. А. Стернин // Антология концептов / [под ред. В. И. Карасика, И. А. Стернина]. – Волгоград : Парадигма, 2005. – Т. 1. – С. 7-10.
10. Сахарова О. В. Бінарні опозиційні концепти в українській мовній свідомості / О. В. Сахарова // Культура народів Причорномор'я: научный журнал. – Симферополь: Межвузовский Центр «Крым». – 2007. – Т. 2. – №110. – С. 162-164.
11. Словник української мови в 11 томах / [за ред. І. К. Білодіда та ін.]. – К. : Наукова думка, 1973. – Т. 4. – 839 с.
12. Словник української мови в 11 томах / [за ред. І. К. Білодіда та ін.]. – К. : Наукова думка, 1978. – Т. 9. – 917 с.
13. Тищенко О. Про деякі аксіологічно марковані концептосфери у мові традиційної народної культури (на матеріалі польської, української, російської та білоруської мов у зіставленні з англійською) / О. Тищенко // Мовна картина світу слов'ян і культура: матеріали міжнародної наукової конференції (Люблін, 5–7 листопада 2010 р.). Т. 1. / [гол. ред. О. Тищенко]. – Люблін-Рівне. – 2010. – С. 31-44.
14. Толстой Н. И. Из географии славянских слов: 3. правый – левый; 4. хорохориться; 5. класть / Н. И. Толстой // Общеславянский лингвистический атлас: Материалы и исследования. – М. : Наука, 1965. – С. 133-147.
15. Толстой Н. И. О природе связей бинарных противопоставлений типа правый – левый, мужской – женский / Н. И. Толстой // Языки культуры и проблемы переводимости / [отв. ред. Б. А. Успенский]. – М. : Наука, 1987. – С. 169-183.
16. Толстой Н. И. К семантике правой и левой стороны в связи с другими символическими элементами / Н. И. Толстой, С. М. Толстая // Материалы Всесоюзного симпозиума по вторичным моделирующим системам. – Тарту : Тарт. ун-т, 1974. – I (5). – С. 42-45.
17. Ужченко В. Д. Східноукраїнська фразеологія / В. Д. Ужченко. – Луганськ : Альма-матер, 2003. – 362 с.
18. Ужченко В. Д. Фразеологічний словник української мови / В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко. – К. : Освіта, 1998. – 224 с.
19. Фразеологічний словник української мови / [уклад.: В. М. Білоноженко та ін.]. – К. : Наук. думка, 1993. – 984 с.
20. Bartmiński J. Opozycja swój / obcy a problem językowego obrazu świata / J. Bartmiński // Etnolingwistyka. – 2007. – №19. – S. 35-59.
21. Geeraerts D. Introducing cognitive linguistics / D. Geeraerts, H. Cuyckens // The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics. – Oxford University Press US, 2007. – P. 3-24.